

AN GHAELTACHT, AN GHAEILGE, AN BÉALOIDEAS
AGUS CRUITHAITHEACHT NA nDAOINE

Angela Bourke le Diane Negra

I bhfianaise Phlean Caipitil Cultúir agus Cruthaitheachta an rialtais, a thugann mionsonraí ar an intinn atá aige infheistíocht a neartú i sraith gníomhaíochtaí agus fiontar cultúrtha, thug Grúpa Oibre Acadamh Ríoga na hÉireann um Chultúr agus Oidhreacht faoi pháipéir sheasaimh a chur ar fáil, ina leagfaí béim ar mhodhanna cruthaitheachta a bhaineann leis an gcultúr poiblí, le hinstiúidí poiblí agus le cultúr na ndaoine. Is scoláirí sinsearacha, a bhfuil ceangal láidir acu le go leor d'instiúidí cultúrtha an Stáit, a scríobh na páipéir seo, ina ndéantar machnamh ar a riachtanaí atá sé aird níos mó a thabhairt ar an gcruthaitheacht i saol na hÉireann agus ar an sochar sóisialta a eascróidh uaidh sin.

IN THIS SERIES:

Royal Irish Academy Response to the Creative Ireland Programme

Mary Canning, MRIA.

Discussion Paper 1. Creativity in the Sciences

Luke Drury, MRIA.

Discussion Paper 2. 'The earth has music for those who listen': Creativity in Music in Ireland

Lorraine Byrne Bodley, MRIA.

Discussion Paper 3. The Gaeltacht, the Irish Language, Folklore and Vernacular Creativity / An Ghaeltacht, an Ghaeilge, an Béaloideas agus Cruthaitheacht na nDaoine

Angela Bourke, MRIA le Diane Negra, MRIA.

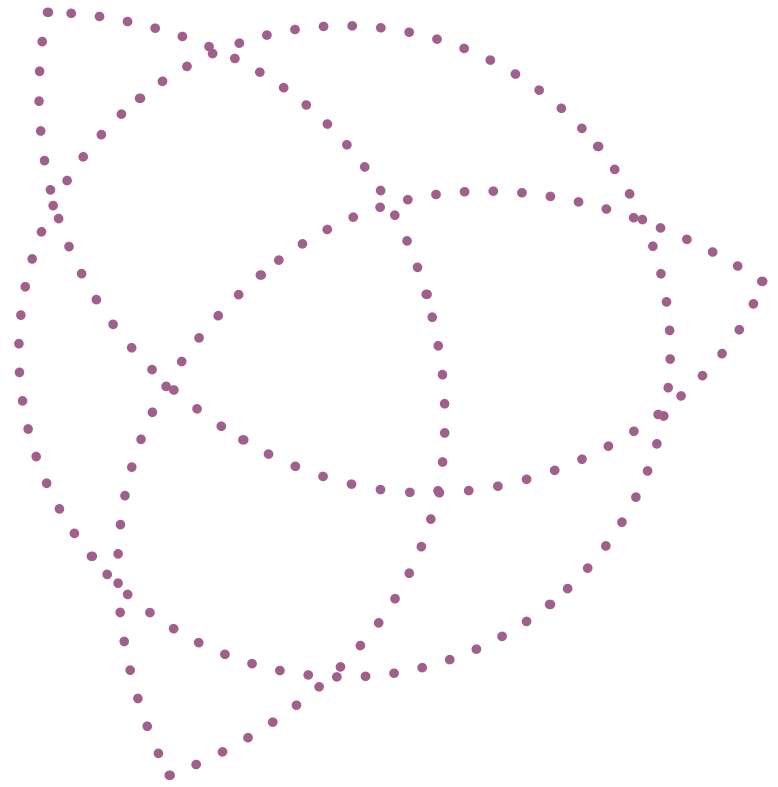
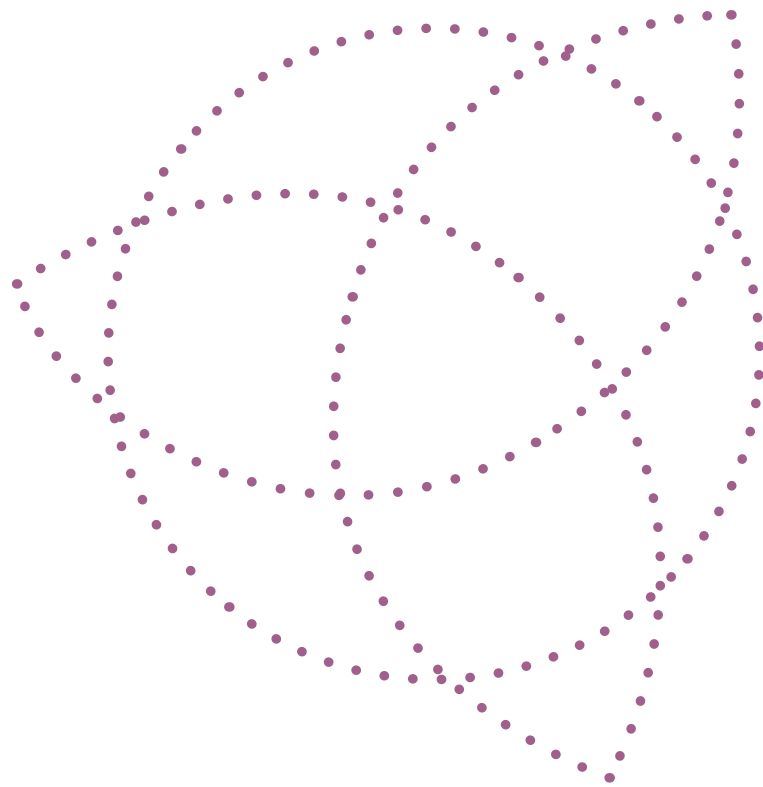
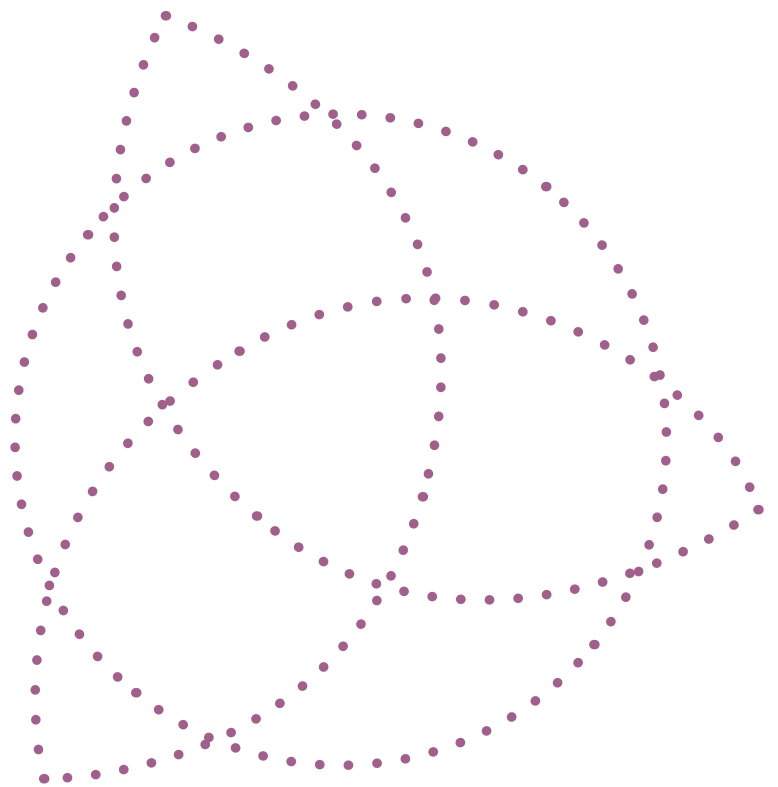
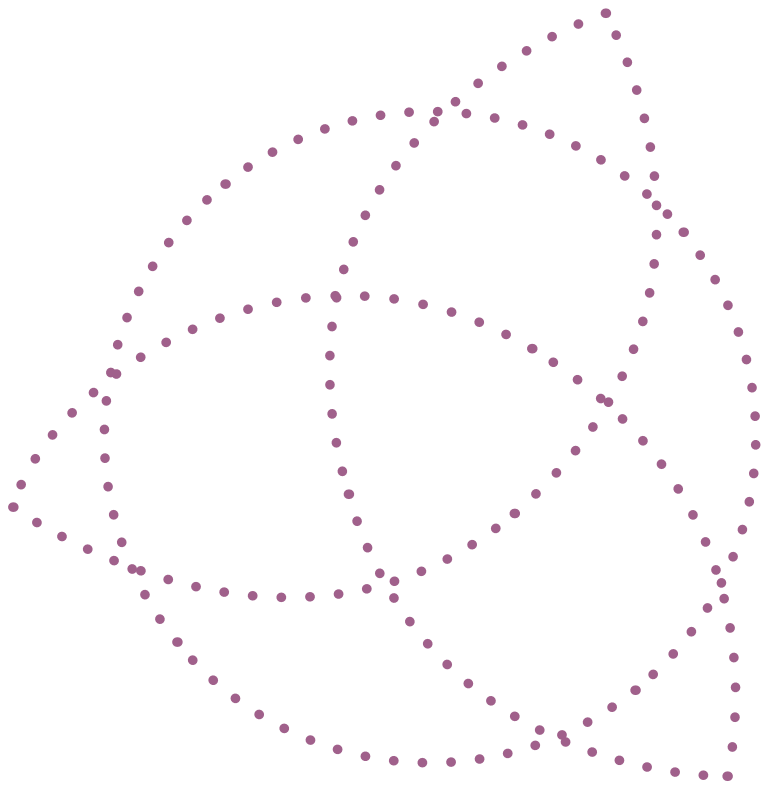
Acadamh Ríoga na hÉireann
Royal Irish Academy

IS FEIDHM

de chuid na daonnachta í an chruthaitheacht: snáithe comóna a bhaineann ciall as taithí an duine agus a insíonn í, i bhfoirmeacha an-chasta uaireanta, i bhfad ó bhaile nó tar éis na gcianta cairbreacha. Is é Acadamh Ríoga na hÉireann an comhaltas is mó saineolaithe sna heolaíochtaí, sna daonnachtaí agus sna heolaíochtaí sóisialta in Éirinn; tá sé le fada ag iniúchadh, ag foilsíú agus ag ceiliúradh saothar cruthaitheacha cultúir, saothair eolaíochta san áireamh, ag tacú leo agus á gcraobhscaoileadh thar lear. Aithníonn an tAcadamh an tábhacht eacnamaíochta is féidir a bheith sa léiriú cruthaitheach, ach cuireann fáilte ar leith roimh ‘Éire Ildánach’ mar infheistiú stáit i luachanna daonna, neamhspleách ar chúrsaí tráchtála.

Bíonn seifteanna ag gach cultúr chun ciall cheannaithe na muintire, a ngreann agus a scileanna, a sholáthar mar acmhainní do dhaoine aonaracha agus do phobail; aimsíonn gach glúin tuiscintí nua ar a hoidhreacht, agus modhanna nua le dul i ngleic léi. Tír atá á samhlú le fada le dúil sna leabhair agus sna scannáin, tá Éire tite isteach go héasca le modhanna nua i gcultúr na meán, agus ní sna cathracha amháin. Tá ceol tíre na hÉireann ar fud an domhain anois, mar atá an Ghaeilge féin, agus léiríonn an taighde an fháilte a bhí fadó in Éirinn roimh an imirce isteach, agus roimh cheol agus análacha eile cultúir ón iasacht.

Dúshlán mór sa saol domhandaithe, teagmhálacha idir cultúir a bheith síochánta, múinte agus ar leas an dá thaobh. Tá foirmeacha éagsúla náisiúnta den chruthaitheacht i dteideal lántacaíochta, ach ba cheart a chuimhniú go seasann an chruthaitheacht go minic in aghaidh na cuntasáíochta agus na tráchtálaíochta. Tugann an tAcadamh, atá i gceartlár na smaointeoireachta criticiúla, saineolas le chéile in an-chuid réimsí. Dar leis, is deis í ‘Éire Ildánach’ chun an saineolas sin a thochailt chun aidhmeanna an tionscnaimh a chomhtháthú: oidhreacht chultúrtha na tíre a cheiliúradh, meas a léiriú ar chaipiteal cultúrtha agus ar chruthaitheacht na n-imirceach isteach, agus cáil idirnáisiúnta na tíre seo a chur chun cinn. Tairgíonn an tAcadamh na páipéir ghearra seo ar ghnéithe den chultúr agus den oidhreacht mar phlécháipéisí don tionscnamh ‘Éire Ildánach’.

AN GHAELTACHT, AN GHAELIGE, AN BÉALOIDEAS AGUS CRUTHAITHEACHT NA nDAOINE¹

Áiríonn clár Éire Ildánach ‘[a] thábhachtaí atá an Ghaeilge, ár n-oidhreacht chultúrtha, ár dtraidisiún béil ... agus a uathúla atá ár gceantair Ghaeltachta’ mar cheann de sheacht bpríomhluach an togra.² Tá fáilte mhór roimh an aitheantas seo ar ghnéithe de shaol na hÉireann atá rithábhachtach don chruthaitheacht sa tsochaí. Tá baol ann, áfach, go bhfágfaí ar leithligh iad, faoi chúram speisialtóirí agus ghrúpaí sainleasa, nó go dtuigfí an cultúr go cúng sa chomhthéacs seo, mar imeachtaí sealadacha móréilimh, teoranta d’amanna nó d’áiteanna ar leith. Ní mór an Ghaeilge agus traidisiún ríshaibhir a cuid scríbhinní agus a litríocht bhéil a chomhtháthú go samhlaíoch agus go praiticiúil ar fud Éire Ildánach. Teastaíonn feasacht shuntasach stairiúil, tuiscint iomlánaíoch ar an nGaeltacht chomhaimseartha lena riachtanais

¹ Bhí an páipéar seo críochnaithe sular fhoilsigh an Roinn Cultúir, Oidhreachta agus Gaeltachta a *Ráiteas Straitéise, 2018–2020* i mí Iúil 2018. Tá buíochas tuille ag na piarmheasúin a rinne moltaí saineolacha ar dhréacht níos luaithe den téacs seo.

² Rialtas na hÉireann, 2017: *Clár Éire Ildánach/The Creative Ireland Programme, 2017–2022* (Government of Ireland, Dublin), 9; ar fáil ar líne: <https://creative ireland.ie/sites/default/files/media/file-uploads/2017-12/Creative%20Ireland%20Programme.pdf> (26 Meán Fomhair 2018). Luaitear sa pháipéar seo freisin cluichí agus ceol, ach níl siad i gceist sa pháipéar seo.

eacnamaíocha agus bonneagair; ionchur ón scoláireacht is déanaí, áit lárnach do na meáin nua agus tiomantas don tras-toirchiú. Cuirfidh na rudaí seo go mór leis an tsaoránacht chruthaitheach, leis an smaointeoireacht chriticiúil agus leis an gcomhthuisctint, ar mhaithe le saoránaigh, le himircigh isteach, le diaspóra na hÉireann agus leis an bpobal domhanda daoine a dteastaíonn uathu eolas a chur ar Éirinn nó teagmháil a dhéanamh léi. Ní mór ábhar digitithe sa réimse seo a choinneáil ar fáil saor in aisce, mar a dhéantar faoi láthair;³ ar mhaithe le leas an phobail, agus le hacmhainní sárluachmhara cultúrtha a choinneáil i leataobh ó na fórsaí tráchtála a chothaíonn an oiread sin neamhionannais agus ón domhandú uaibhreach a chuireann saol pobail ó mhaith.

I luathbhlianta an neamhspleáchais, bhain stiogma fós leis an nGaeilge, sa bhaile agus i gcéin, mar theanga na ndéanaithe a theith ón nGorta Mór. Bhí acmhainní gann; ba bhuan pianta an chogaidh chathartha agus theip ar an bhfuinneamh. In áit phlean idéalaióch na glúine réabhlóidí, an Ghaeilge a athbhunú mar theanga na tíre, níor chualathas ach an ‘cúpla focal’ sa saol poiblí. Toisc an Ghaeilge a bheith éigeantach san oideachas, agus scothaicme coimeádach, tiarnúil riaracháin á cur chun cinn, tháinig deighilt i dtuairimíocht an phobail ina leith. Ansin, nuair a samhlaíodh le taobh amháin sa choimhlint i dTuaisceart Éireann í, ba dheacair gnáthphlé a dhéanamh ar an teanga go dtí deireadh an 20ú haois. Bhí go leor daoine glan in aghaidh na Gaeilge; ní raibh ach grúpaí sainleasa, daoine agus teaghlaigh aonair tiomanta di. Fágadh iniúchadh ar acmhainní na teanga faoi shaineolaithe, agus nuair nár féachadh le forbairt eacnamaíoch i gceantair Ghaeltachta, thuig cainteoirí dúchais ar deireadh gur in áit na leathphingine a fágadh iad.⁴

Tá athrú mór ann ó shin: mórtáisteal déanta ag muintir na hÉireann agus líon mór teangacha nua tagtha i dtír, mar aon le scileanna, bianna agus gnéithe eile de na cultúir atá tagtha le déanaí. Tá Gaeltacht fhíorúil dhomhanda ag cur le cultúr láithreach na n-áiteanna réalacha, á dhoimhniú agus á éascú.⁵ Sa bhliain 2018 seasann an Ghaeilge do shaoránacht ghníomhach, áitiúil, atá ag borradh de réir mar atá tionchar na heaglaise Caitlicí ag meath.

³ Rinne an Chartlann Náisiúnta ceannródaíocht i ndigitíú cáipéisí don phobal le Daonáireamh 1901 agus 1911; leanann an beartas seo i dtionscnaimh dhátheangacha agus Gaeilge, go háirithe iontu siúd atá á n-óstáil ag Ollscoil Chathair Bhaile Átha Cliath, mar atá pléite thíos, sa rannóg ina ndéantar plé ar ábhair, ar acmhainní agus ar fhéidearthachtaí.

⁴ Maidir le bunús pholasáí Gaeltachta, féach John Walsh, 2002: *Díchoimisiúnú teanga: Coimisiún na Gaeltachta, 1926* (Cois Life, Baile Átha Cliath); Caitríona Ó Torna, 2005: *Cruthú na Gaeltachta 1893–1922* (Cois Life, Baile Átha Cliath).

⁵ Féach plé ar an bhfeiniméan seo ag Angela Bourke, 2006: ‘Relmaging the Gaeltacht: maps, stories, and places in the mind,’ in Andrew Higgins Wyndham (eag.), *Relmaging Ireland* (University of Virginia Press, Charlottesville agus London:), 82–98.

Tá saol na Gaeilge á spreagadh lasmuigh den Ghaeltacht le blianta fada ag na gaelscoileanna.⁶ Léiríonn dátheangachas nua Gaeilge-Béarla gan dua sainiúlacht chultúrtha taobh istigh de shaol an Bhéarla, agus tá béim ar leith i scríbhneoireacht na Gaeilge ar an gceartas sóisialta, in Éirinn agus ar fud na cruinne. Tá na feiniméin seo le feiceáil go forleathan i gcultúr na ndaoine agus sna meáin dhigiteacha nua.

Léiríonn an taighde go n-éiríonn níos fearr ar scoil le páistí a bhfuil níos mó ná teanga amháin go líofa acu. Tá éileamh an-mhór ar ghaelscoileanna, ar naíonraí agus ar ranganna do dhaoine fásta. Feictear leanaí ón imirce isteach, go leor acu dátheangach cheana, ag dul i ngleic leis an nGaeilge san oideachas agus lasmuigh de. D'fhógair an chaint uasal a rinne Banríon Shasana i nGaeilge i mBaile Átha Cliath in 2011, agus an chaoi ar glacadh léi, cumhacht chultúrtha na Gaeilge, agus na féidearthachtaí cruthaitheachta atá beo inti, ina cuid cainteoirí agus sna traidisiúin bhéil agus litríochta a bhaineann léi.

⁶ Sna blianta 1960, bhunaigh lánúineacha óga 'nua-Ghaeltacht' uirbeach i mBóthar Shaw, Béal Feirste, áit a bhfuil trí ghlúin ina gcónaí anois. Scríobh Aodán Mac Póilin, nach maireann, faoi in 'The universe of the Gaeltacht', in Wyndham (eag.), *Relmaging Ireland*, 99–102.

Cultúr na Gaeilge agus samhlaíocht na réabhlóide

An oidhreacht chultúrtha a spreag an ghlúin réabhlóideach⁷ chun saol na hÉireann a athrú ó bhonn, bhí sí bunaithe ar an nGaeilge, a bhí Conradh na Gaeilge a chur chun cinn, agus ar litríocht na Sean-Ghaeilge, a bhí tagtha chun solais le déanaí. Tá Acadamh Ríoga na hÉireann bródúil as bheith i bhfeighil chuid de na lámhscríbhinní is suntasaí de chuid na litríochta sin, agus as cur lena luach le saothar léinn agus critice le beagnach 200 bliain.

Sa naoú haois déag ba í an obair seo, ag muintir an Acadaimh agus ag scoláirí eile, a chuir litríocht na Sean-Ghaeilge faoi bhráid William Butler Yeats, Phádraig Mhic Phiarais agus go leor eile, a fuair léiriú gléineach, fuinniúil ar shaol saibhir réamh-Chríostaí.⁸ Lean an bheirt áirithe sin bealaí an-éagsúla nuair a scar gluaiseacht na hAthbheochana, ach b'ollmhór a dtionchar beirt ar na tuiscintí nua ar Éirinn a bhí ag teacht chun cinn lena linn.

Tá ár dtuiscint ar Éirinn sa mheánaois agus sna tréimhsí ina diaidh scagtha agus forbartha ag scoláirí ó shin; léamha agus mínithe curtha i dtoll le chéile, ag soláthar mioninsintí ar choibhneas na polaitíochta, na heacnamaíochta agus chúinsí sóisialta i saol na hÉireann. Tá saineolaithe na Sean- agus na Meán-Ghaeilge ag soláthar léamha údarásacha ar sheantéacsanna, murab ionann is na húdair mhór-ráchairte fantasaíochta agus nuaphágántachta a bhfuil seilbh glactha acu ar an ábhar seo. Ba cheart an scoláireacht seo a chur i gcoilínar Éire Ildánach, le hinfheistiú, más gá, chun torthaí na hoibre a chur faoi bhráid an phobail. Is mór a chuireann an léann téacsúil leis an stair áitiúil freisin, ag leagan méire ar cé a scríobh, a chóipeáil nó a d'athscríobh téacsanna, cén áit, agus cén fáth.

⁷ *Clár Éire Ildánach/The Creative Ireland Programme, 2017-2022*, 5.

⁸ Ba bhall luath d'Acadamh Ríoga na hÉireann é Sylvester O'Halloran, máinlia as Luimneach, a scríobh *An introduction to the study of the history and antiquities of Ireland* (1772). Ceapadh Eoghan Ó Comhraí, a bhí fostaithe san Acadamh sular toghadh ina bhall é, mar Ollamh le Stair agus Seandálaíocht san Ollscoil Chaitliceach nua, BÁC, in 1854. Thug sé na léachtaí suntasacha, *Lectures on the manuscript materials of Early Irish history*, in 1855 agus 1856, a foilsíodh in 1861. I ndiaidh a bháis a foilsíodh *On the manners and customs of the Ancient Irish* (1873). Bhí scéalta gaisce sean-Ghaeilge mar aguisíní sa dá leabhar, mar aon le haistriúcháin.

Éiceachóras beo bríomhar cultúir: an Ghaeltacht

Is iomaí bac ar na ceantair Ghaeltachta sa bhliain 2018, go háirithe na drochbhóithre agus na naisc fhánacha idirlín a chuireann níos faide amach ar an imeall iad. Tá muintir na Gaeltachta siúlach, áfach. Tá an tríú agus an ceathrú teanga ag go leor acu, nó taithí phearsanta ar phobail bhundúchasacha agus ar ghéarchéimeanna timpeallachta ar fud an domhain. Tuigeann siad an ceiliúradh agus an stiogma a bhaineann leis an éagsúlacht. Is minic páirteach iad i bhfeachtais ar son na cothroime, chearta an duine agus na hinbhuanaitheachta, nó ag cur lena n-ioncam ar bhealaí núálacha. Tá poist bhrabúsacha cathrach caite san aer ag cuid acu, ar mhaithe le saol níos iomláine agus níos cineálta sa bhaile: is taisece éirime iad na daoine seo, arbh fhiú dul ag caint leo. Is deacair an chruthaitheacht a chur i bhfeidhm, áfach, i réigiún a bhfuil an tóin tite as ó thaobh na socheacnamaíochta. Is buan an imirce agus an bochtanas, go háirithe in iarthar agus in iarthuaisceart na tíre, ó chlis an margadh in 2008, fiú agus Baile Átha Cliath ag dul in airde láin mar láthair idirnáisiúnta tráchtála.

Na tírdhreacha drámatúla gan chónaí atá fairsing sa Ghaeltacht, is léiriú iad ar leochaileacht na timpeallachta: éiceachórais sléibhe agus portaigh, locha agus cladaigh, ina maireann ainmhithe agus plandaí tearca ar scáth a chéile, áit a dtéann damáiste d'eilimint amháin i bhfeidhm ar an iomlán. Tá éiceachóras na Gaeilge chomh sainiúil agus chomh leochaileach céanna. Tá seantaithí ag muintir na Gaeltachta ar an rud a dtugann an fealsamh Éireannach Charles Handy, gúrú bainistíochta, 'portfolio working' air: chomh maith le scileanna traidisiúnta na farraige agus na feirmeoireachta, tá scileanna scannánaíochta, teilifíse, raidió agus meán nua forleathan, mar atá saineolas ar an mbia is uaisle agus ar an éiceathurasóireacht. Meallann na cúraimí cruthaitheacha seo, na pobail chineálta agus an Ghaeilge féin daoine ón taobh amuigh le cur fúthu sa Ghaeltacht. Cosúil le Boireann an Chláir, a bhfuil cosúlachtaí aige leo, tá na ceantair Ghaeltachta i lár an aonaigh maidir leis an oideachas áitiúil. Tá béim ar an bhféiniúlacht chultúrtha, an traidisiún béil agus an stair áitiúil mar lingchlár leasa don duine aonair, agus ar an mbithéagsúlacht, an inbhuanaitheacht agus naisc láidre áitiúla.⁹ Freagraíonn fiontair Ghaeltachta don fhráma atá curtha chun cinn le déanaí i dtaca leis an bhfiontraíocht fhíseach a leathnaíonn tuiscint ar an 'luach' amach thar theorainn an airgeadais: radharc fadtéarmach, muintearas buan, fréamhacha áitiúla, teorainneacha aitheanta, pobal foghlama agus freagracht ceannairí.¹⁰

⁹ Laurie Lane-Zucker, 2004: 'Introduction' in David Sobel, *Place-based education: connecting classrooms and communities* (The Orion Society, Great Barrington, Mass.). Féach freisin suíomh lín an Burren Beo Trust: <https://burrenbeo.com> (26 Meán Fomhair 2018).

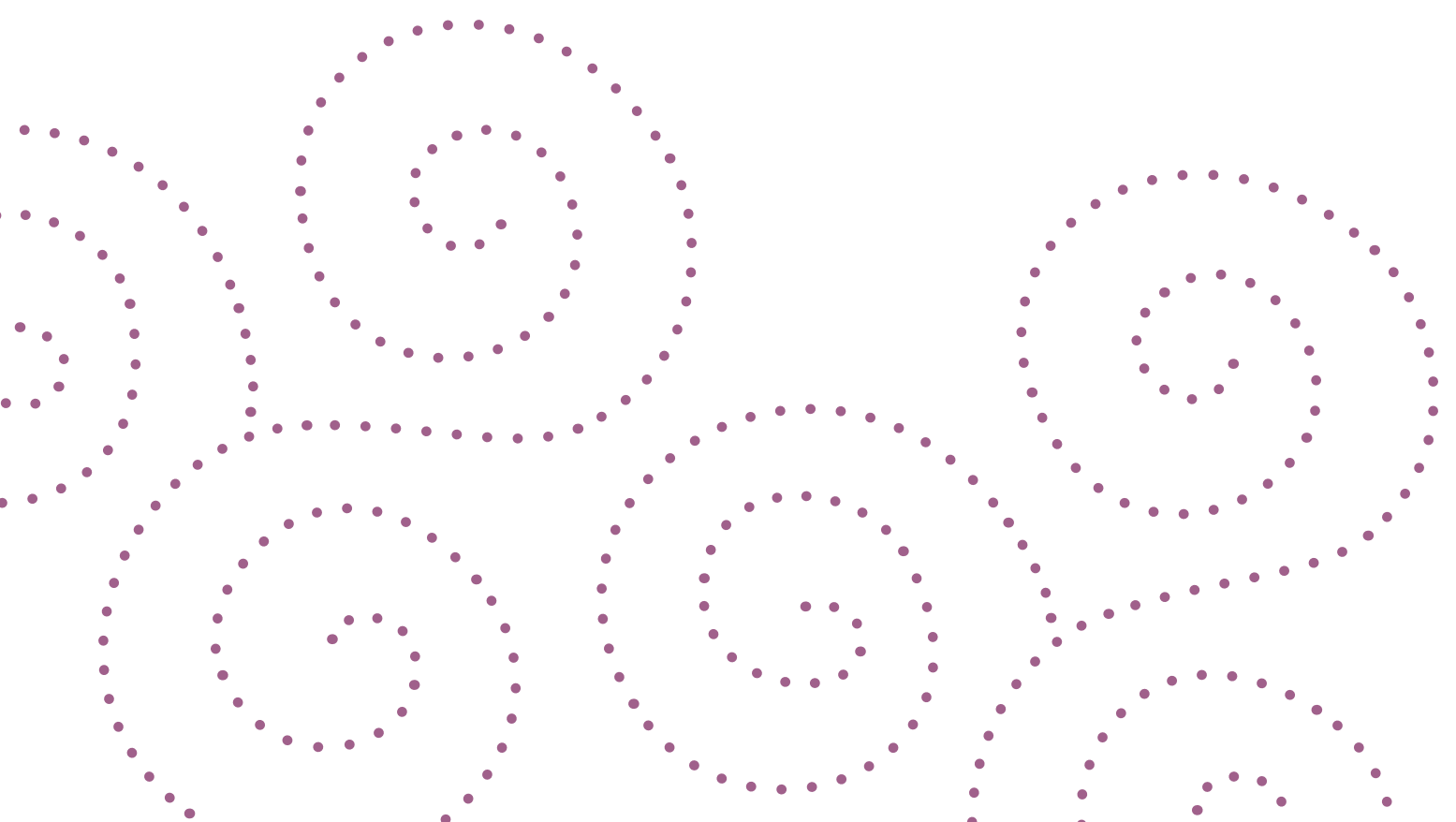
¹⁰ Dietmar Sternad, James Kennelly, Finbarr Bradley, 2017: *Digging deeper: how purpose-driven enterprises create real value* (Routledge, London), agus réamhshaothair le Bradley agus Kennelly ar chultúr agus eacnamaíocht na hÉireann i ndiaidh ghéarchéim 2008.

Síleann go leor gur iarsmaí ón Meánaois, neamhcháilithe do shaol an lae inniu, iad pobail na Gaeltachta, ach is le 300 bliain anuas a bunaíodh a bhformhór.¹¹ Is toradh í Gaeltacht an lae inniu ar chruthaitheacht sheiftiúil áitritheoirí aonair, agus na sleachta a lean iad, nuair ba chrua dóibh timthriallacha flúirse agus gorta bia. Ní raibh na fataí ina bpríomhbhia in Éirinn go dtí an ochtú haois déag, ach thosaigh an daonra ag méadú as éadan ansin, agus ag triall dá réir sin ar an talamh imeallach.¹² Léiríonn leabhair agus léarscáileanna Tim Robinson an chaoi ar mhionainmnigh siad a dtimpeallacht nua in Árainn agus i gConamara, agus is minic seanchaithe ar fud na Gaeltachta ag insint faoina sinsir ag teacht isteach agus ag cur fúthu sna ceantair a léiríonn siad féin eolas chomh beacht sin orthu, ó thaobh tírdhreacha, logainmneacha agus seanchais.

Áitritheoirí nuathagtha ar chósta an Atlantaigh, cainteoirí Gaeilge, bhí seantaithí acu ar an mbochtanas. Murab ionann agus lucht a gcomhaimsire, áfach, a d'imigh ina ndéagóirí go Meiriceá, nó go dtí an Bhreatain nó an Astráil, bhí siad in ann leanúint lena dteanga dhúchais agus iad fásta, agus acmhainní na teanga a fhorbairt. Bhí an Ghaeilge líofa mar mheán agus an traidisiún béil mar mhaítrís acu le clann a thógáil agus le saíocht a muintire a chur ó ghlúin

¹¹ Is sna blianta 1930 a bunaíodh Gaeltacht na Mí, le háitritheoirí aniar.

¹² Kevin Whelan, 1997: 'The modern landscape: from plantation to present', in F.H.A. Aalen, Kevin Whelan and Matthew Stout (eag.), *Atlas of the Irish rural landscape* (Cló Ollscoil Chorcaí, Corcaigh), 67–103, go háirithe 79–88.

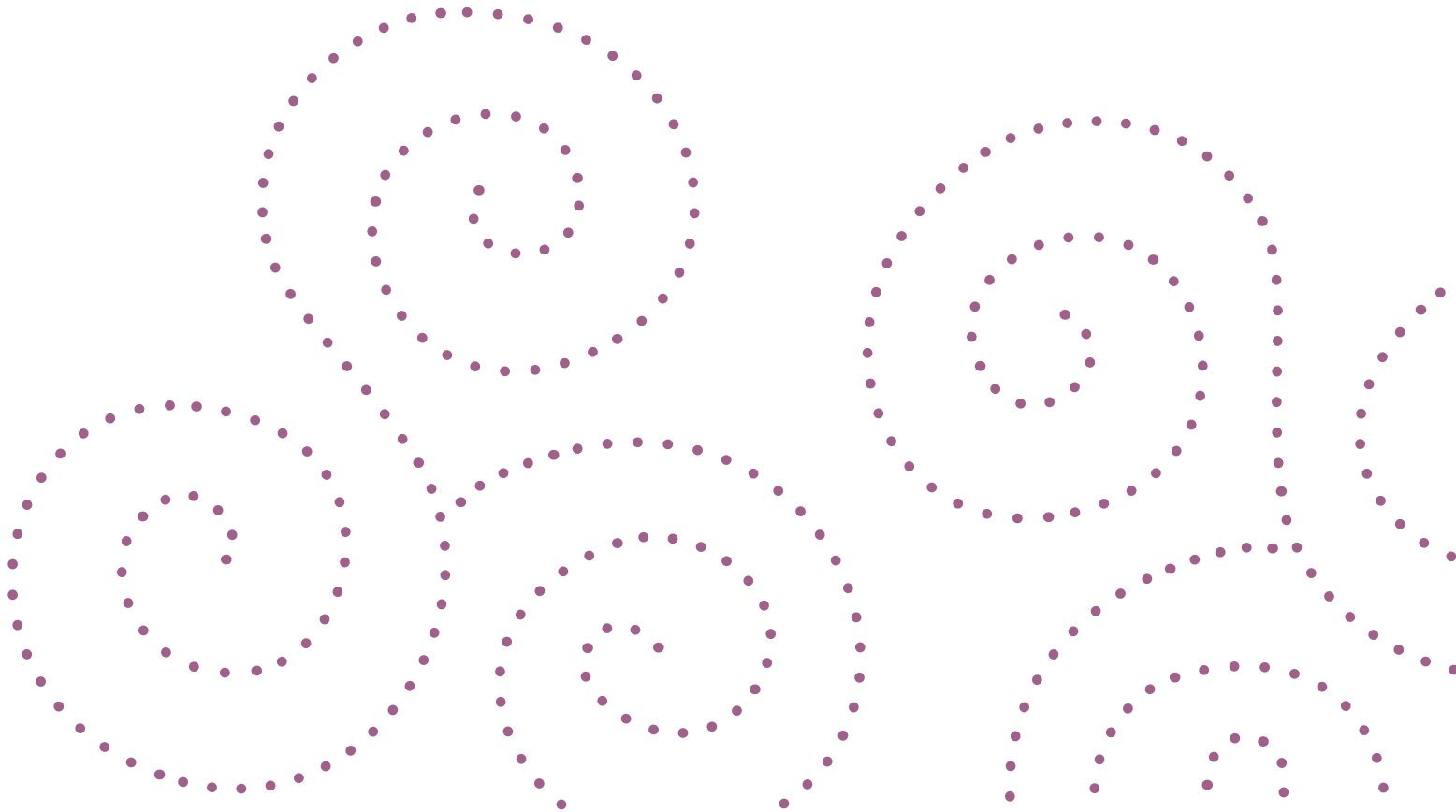
go glúin. Ag maireachtáil ar scáth a chéile, chruthaigh siad caidreamh láidir agus luachanna buana pobail, chomh maith le traidisiúin shaibhre seanchais, scéalaíochta, amhránaíochta agus damhsa, fiú agus pobail istigh faoin tír á mbánú ag an ngorta. Sna drochbhlianta thart ar 1879/80, áfach, cuireadh na mílte as seilbh ar an achréidh, agus thosaigh na sluaite nua ag brú anoir, díreach agus lucht an ghaimbín ag glacadh seilbhe ar gheilleagar an chósta.¹³

Ceanglaíonn Slí an Atlantaigh Fhiáin an chuid is mó de na ceantair Ghaeltachta le chéile anois ar bhealach suntasach, ach ní haon ionadh gur ainmníodh a bhformhór ina gCeantair Chúnga sna blianta 1890, rud a thug an ainmise agus an imirce le tuiscint. Faoi bhliain bhunaithe Chonradh na Gaeilge, 1893, ní raibh ag teastáil ó thuismitheoirí a bhí ar bheagán Béarla ach go mbeadh sé go líofa ag a gclann: dúirt cailín beag amháin in Uíbh Ráthach le cuairteoir as Meiriceá nár mhaith léi Gaeilge a labhairt, 'because it is so common in itself.'¹⁴ Faoi 1926, agus slad déanta ag an imirce agus ag na blianta fada bochtanais, ba é tuairisc Choimisiún na Gaeltachta nach raibh aon mheas ar an nGaeilge sa Ghaeltacht, agus go raibh glactha leis gurb é an bás a bhí i ndán di.¹⁵

¹³ Thomas A. Finlay, 1898: 'The economics of Carna', *New Ireland Review* 9, 65–77. Toradh eile ar na drochbhlianta sin, Cogadh na Talún, agus, go hindíreach, taibhreamh Chnoc Mhuire in 1879.

¹⁴ Cartlann an Milwaukee County Historical Society, Milwaukee, Wisconsin, 'Dialann Alma Cardell Curtin', 9 Lúnasa 1893.

¹⁵ Féach Walsh, *Díchoimisiúnú teanga*, 116.

Chaith glúin na réabhlóide i gConradh na Gaeilge dúthracht ag cur i gcoinne iarrachtaí na n-údarás agus na dtuismitheoirí, páistí a iompú ón nGaeilge. Cuireadh fáilte rompu a gheal a gcroí, agus chuaigh oscailt aigne na Gaeltachta i bhfeidhm go mór orthu. Murab ionann agus ceantair thuaithe taobh thoir d'Abhainn na Sionainne, bhí an Ghaeltacht fanta cuid mhaith lasmuigh de shaol na tráchtála agus na tionsclaíochta. Ba lena muintir an Ghaeilge agus an fhéiniúlacht láidir a bhain léi, ach níor ghabh siad riamh leis an gcoimeádtacht a bhí daingnithe i gceantair rachmais. Bhí taithí acu ar an saol mór ón imirce shéasúrach agus, go minic, ó thaisteal an Atlantaigh, agus b'fhoirse leanúnach síntiús don dream dátheangach na turasóirí a thaghadh ag iascach nó ag líníocht. Ba iad baill an Chonartha a thug 'Gaeltacht' ar an éiceachóras bríomhar cultúir a bhí rompu agus a shúigh siad isteach go díograiseach—meon na ndaoine, chomh maith le háit ar an léarscáil—foras don tacaíocht a tháinig ina dhiaidh sin ón Stát, más lag féin a bhí sí sin.¹⁶

De cheal chomhchláir eacnamaíochta don Ghaeltacht, ba é an toradh a bhí ar riachtanaisí idé-eolaíoch na seanaimsirtheachta agus na buanaíochta i bpolasaí stáit, tnáitheadh na bpobal ó ghlúin go glúin. Is den riachtanas go mbeidh tacaíocht stáit san 21ú haois oiriúnach dá feidhm agus gur ar chúinsí láithreacha na Gaeltachta a bhunófar í. Is gá leochaileacht na Gaeltachta mar éiceachóras sóisialta agus cultúir a thabhairt san áireamh, chomh maith lena tábhacht mar thaisce inspioráide don tír ar fad. Leathann an tábhacht seo go dtí muintir na hÉireann thar lear, go dtí an saol níos leithne atá nasctha le hÉirinn, ina bhfuil teagasc na Gaeilge faoi bhláth, agus go dtí an éiceathurasóireacht. Is iad na logainmneacha is tuisce a insíonn scéalta faoi na háiteanna a bhfuil (nó a mbíodh) cónaí orainn féin nó ar ár muintir, nó a dtugaimid cuairt orthu.

Réigiúin ar fud an domhain atá inchurtha leis an nGaeltacht ó thaobh cultúir dhúchasaigh, is iondúil go mbíonn achar fada idir iad agus cathracha móra, agus tá go leor acu i mbaol mhilleadh a dtimpeallachta. Tá an Ghaeltacht i bhfoisceacht gach uile dhuine in Éirinn, ar an mbóthar nó ar an idirlíon. Cuireann a muintir agus a maoin intleachtúil go mór le luach agus le brí Shlí an Atlantaigh Fhiáin, ach tá tábhacht dhomheasta aici i dtaca le tuiscint ar an dátheangachas agus le folláine ár sochaí. Tá acmhainní cartlainne agus scoláireachta ar fáil cheana, go leor acu i bhfoirm dhigiteach. Níl le déanamh ach iad a nascadh leis na córais éagsúla a cheanglaíonn Éire lena muintir thar lear agus daoine a chur i dteagmháil le háiteanna trí mheán na staire áitiúla, na nginealach, na siúlóide agus na ngníomhaíochtaí eile—agus go háirithe le húsáid fón cliste, chóras suite domhanda agus teicneolaíochtaí eile. D'fhéadfaí tairiscintí a iarraidh d'fhorbairt aipeanna cuí.

¹⁶ Ó Torna, *Cruthú na Gaeltachta*.

An béaloideas agus an smaointeoireacht chriticiúil

Thiar sna blianta 1830, d'ordaigh an tSuirbhéireacht Ordanáis dá cuid oibrithe allamuigh in Éirinn eolas a bhailiú faoi thithíocht, éadaí agus bia na ndaoine, féilte, sochraidí agus a leithéidí.¹⁷ Céad bliain níos déanaí cuireadh an cúram seo ar Choimisiún Béaloideas Éireann, mar aon le bailiú seanchais, seanscéalta, amhrán agus seanfhocal.¹⁸ D'aithin an dá eagraíocht, mar a d'aithin an scoláire Walter Ong, go gcaitheann an smaointeoireacht a bheith somheabhraithe, nuair nach mbíonn daoine ag scríobh, nó ag scríobh go coitianta.¹⁹

Cuireann an béaloideas eolas tábhachtach ar fáil i scéalta faoi imeachtaí daoine, agus leagann síos patrúin teanga a ligeann do dhaoine faisnéis agus coincheapa a thabhairt leo, a chraobhscaoileadh agus a thástáil. Tá scéalta beo i gcónaí i mBéarla agus i nGaeilge faoi na daoine maithe.²⁰ Baineann siad seo go dlúth le háiteanna, ach bíonn siad an-dochreidte, agus éistear leo agus ní ligtear i ndearmad iad toisc an taibhseacht sin, agus a fheabhas a insítear iad. Tá córas ollmhór samhlaíochta taobh thiar de na síscéalta seo, atá ceangailte le chéile i ngréasán taisce, ina bhfuil eolas faoi scileanna, faoin tíreolaíocht, an aimsir, an sláinteachas (fisiciúil, sóisialta agus intinne), agus go leor d'imeachtaí an chine dhaonna. An té a bhfuil máistreacht aige ar an gcóras casta seo scéalaíochta, tá oiliúint intinne air den chineál is dual do thraidisiún béil.²¹ I saol na scéalaíochta, is timpeallachtaí oibre iad an tírdhreach agus an fharraige, ach is léarscáileanna comhroinnte iad freisin de dhomhan na cuimhne, na mothúchán agus na samhlaíochta.²²

Is é an t-oideachas dúchais seo ('an béaloideas') is bunús leis an eolas 'rúnda' a mbíonn géarghá leis uaireanta: faoin áit is dócha a dtiocfaidh duine báite i dtír, nó a bhféadfadh tuile a bheith ann uair in aghaidh 80 bliain, cé na plandaí is féidir a ithe, nó a bhfuil leigheas iontu, nó faoi na craobha ginealaigh a chiallaíonn nach molta do dhaoine áirithe pósadh.

¹⁷ J.H. Andrews, 1993: *A paper landscape: the Ordnance Survey in nineteenth-century Ireland* (Four Courts, Dublin; áthchló 2001), 147–8.

¹⁸ Tháinig Roinn an Bhéaloideas, Cóláiste na hOllscoile, Baile Átha Cliath, in áit an Choimisiúin i 1970. Is é Cnuasach Bhéaloideas Éireann (Cóláiste na hOllscoile, Baile Átha Cliath) a leanann le hobair na bailitheoireachta, na cartlannaíochta agus na coimeádaíochta.

¹⁹ 'Think memorable thoughts!', Walter Ong, 1982: *Orality and literacy: the technologizing of the word* (Routledge, London), 31–6, agus ar line: http://dss-edit.com/prof-anon/sound/library/Ong_orality_and_literacy.pdf (27 Meán Fomhair 2018). Féach freisin Angela Bourke, 1996: 'The virtual reality of Irish fairy legend', *Éire-Ireland* 31 (1–2), 1–25; athchló in Claire Connolly (eag.), 2003: *Theorizing Ireland* (Palgrave Macmillan, London), 27–40; 174–8.

²⁰ Féach, mar shampla, Eddie Lenihan, le Carolyn Eve Green, 2003: *Meeting the other crowd: the fairy stories of hidden Ireland* (Gill and Macmillan, Dublin).

²¹ Bourke, 'The virtual reality of Irish fairy legend', 16.

²² Bourke, 'The virtual reality of Irish fairy legend'.

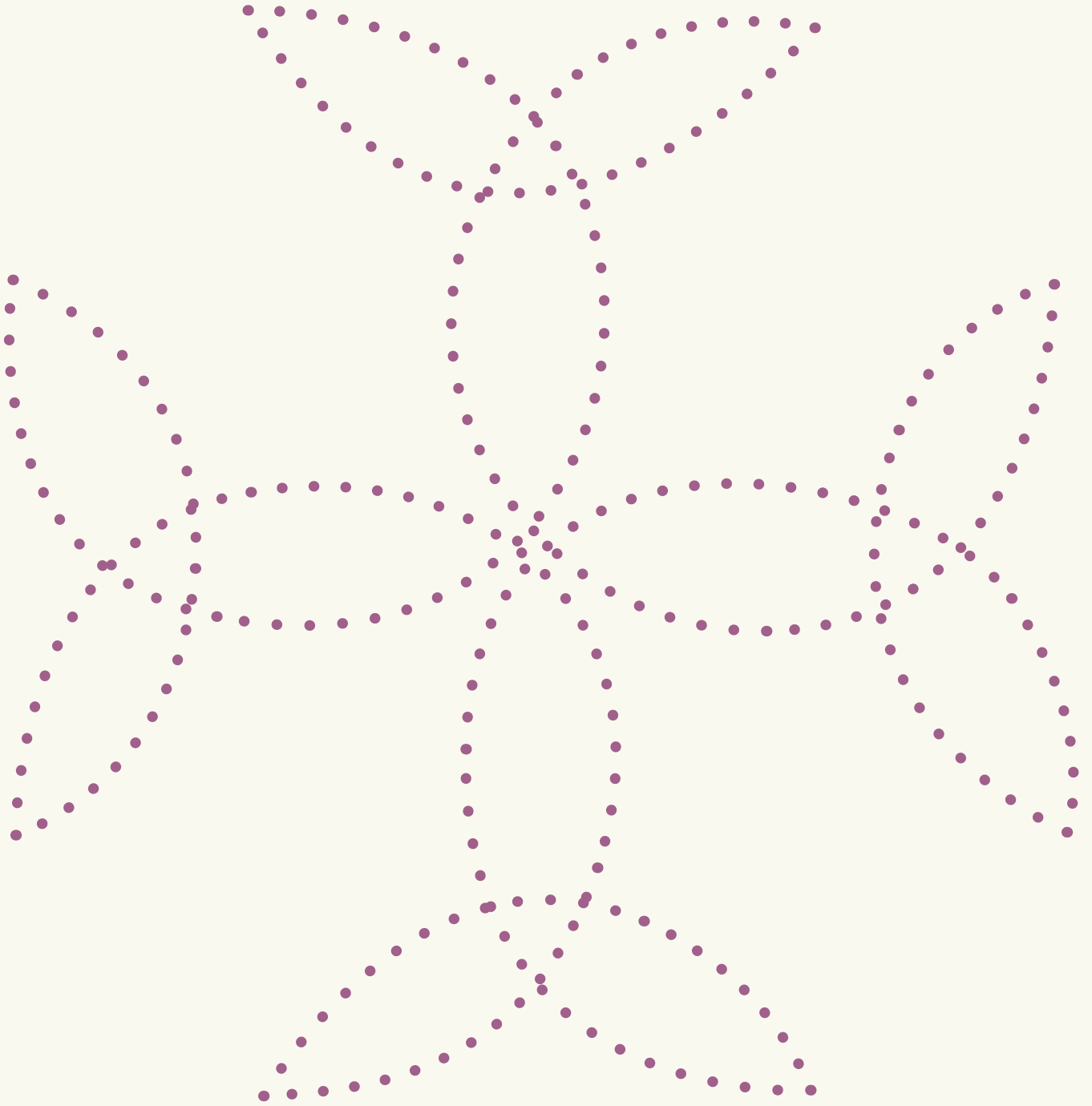
Tá na céadta bliain de cheol cistine taobh thiar de ghrúpaí idirnáisiúnta mar The Gloaming, Clannad agus Altan, agus is mar Eithne Ní Bhraonáin, i nGaoth Dobhair, a tógadh Enya, an ceoltóir Éireannach is mó, agus 75 milliún albam díolta aici. Tá feananna ar fud na cruinne ag na healaíontóirí ceoil seo, atá ar bís ag iarraidh foghlaim faoin gcultúr as ar fáisceadh iad, agus atá sásta am agus airgead a chaitheamh leis an gcuspóir sin.

Bunoscionn leis an léiriú a thugann cuid de na mórmeáin chumarsáide, ní buíonta sona tuathánach ag canadh in éineacht a choinnigh beo an mórthraidisiún greanta béil a bhfuil taifead air i gCnuasach Bhéaloideas Éireann. Ní foghlaim de ghlanmheabhair a bhí i gceist ach oiread, ach scéalaithe agus fonnadóirí a raibh a gcroí istigh san obair ag dul faoi bhráid éisteoirí oilte, géarchúiseacha, tuisceanacha agus iad ag foghlaim a gceirde agus ag caomhnú an traidisiúin. ‘Ag ceartú an tseanchais’ a deireadh scéalaithe áirithe a bhí siad, nuair a thagaidís le chéile, agus leanann a leithéid chéanna sa lá atá inniu ann, cé go mb’fhéidir gur i dTóiceo a chastar na daoine le chéile, seachas i dTuar Mhic Éadaigh.

Déantar ceiliúradh ar an ealaíontóir aonair i dtraidisiún beo bríomhar na n-amhrán, ach ní bhíonn aon úinéireacht eisiach i gceist, ná aon ghéilleadh do chaighdeán an mhargaidh. Tá amhráin nua á ndéanamh agus á rá ar feadh an ama, agus is láidre an sean-nós anois ná mar a bhí leathchéad bliain ó shin, nuair ab éigean do Joe Éinniú (1919–84) as Carna obair mar dhoirseoir i Nua Eabhrac, de cheal oibre sa bhaile. Bhíodh sé ag fonnadóireacht in Greenwich Village, agus tionchar mór aige ar Bob Dylan, a bhí óg ag an am, agus ar na Clancys as Carraig na Siúire, a chuir tús le hathbheochan cheol tíre abhus. Sa bhliain 1979, d’oibrigh sé leis an gcumadóir John Cage ar *Roaratorio*, ar tugadh *an Irish Circus on Finnegans Wake* air. I dtreo dheireadh a shaoil ceapadh mar ealaíontóir cónaitheach é in Ollscoil Washington, Seattle. Tugadh a chorp abhaile go Carna, áit ar fhreastail na céadta ar a shochraid, agus ar bunaíodh *Féile Joe Éinniú* ina dhiaidh sin mar ócáid bhliantúil. Tá dhá leabhar faoina shaol agus a chuid ealaíne i gcló faoin am seo, agus scannán liriciúil faisnéise, *Song of granite*, ag cur síos go tuisceanach ar an oideachas dúchais a fuair sé ar an Aird Thoir, Carna, áit ar chuidigh a mhuintir leis na hamhráin a thabhairt leis, mar a thug sé scileanna na farraige, an gharraí agus an phortaigh.²³

Tá Cnuasach Bhéaloideas Éireann, Coláiste na hOllscoile, Baile Átha Cliath, ar cheann de na cartlanna is mó béaloidis agus stair chultúir san Eoraip. Sa Bhliain 2017 d’áirigh UNESCO

²³ Liam Mac Con Iomaire, 2007: *Seosamh Ó hÉanaí: nár fhágha mé bás choíche* (Cló Iar-Chonnachta, An Spidéal; leabhar agus CD); Sean Williams and Lillis Ó Laoghaire, 2011: *Bright star of the west: Joe Heaney: Irish song man* (Oxford University Press, Oxford); Pat Collins, 2017: *Song of granite* (Amérique Film, Marcie Films Limited, Roads Entertainment), ‘an audacious exploration of the man and his music’. Féach freisin: <http://www.joeheaney.org> (27 Meán Fomhair 2018).

ar Chlár Chuimhne an Domhain é, mar acmhainn shárлуachmhar dhomhanda. Léiríonn na cáipéisí agus na taifid seo go bhfuil i bhfad níos mó ná an chuimhne i gceist le hamhráin fhada agus seanscéalta casta a chur i láthair, na scéalta gaisce ina measc, a mhaireann uair an chloig nó níos faide, ach nach gcloistear níos mó ach go fánach. An phrintíseacht dheonach a ghlacann fonnadóirí agus scéalaithe orthu féin, is oiliúint í i dtraenáil samhlaíochta agus sa smaointeoireacht chriticiúil. Tá ardmheas ar na hacmhainní seo i bpobail áitiúla; tá siad i lár an aonaigh i saol mear domhandaithe an lae inniu, ach is sa Ghaeltacht is soiléire a fheictear iad. Beidh géarghá leo sna díospóireachtaí polaitíochta, eacnamaíochta agus timpeallachta atá romhainn, agus don fhéiniúlacht náisiúnta atá ag borradh as an nua ó bhí an dá reifreann dheireanacha ann.

Ní ‘fíric’ amháin a chuireann foinsí Gaeilge ar fáil don bhéaloideas agus don stair ‘aníos’, ach ceangal láidir le háiteanna agus leaganacha den am atá thart a thugann léargas ar an saol sóisialta agus ar shaol na mothúchán.²⁴ B’fhiú tagairt níos mó agus níos minice a dhéanamh sa saol agus sa dioscúrsa poiblí do thaighde scoláirí Gaeilge, go háirithe agus spéis sna craobha ginealaigh, sa stair áitiúil, san oideachas áitiúil agus san éiceathurasóireacht ag fás mar atá.

²⁴ Féach saothair le Guy Beiner, Breandán Mac Suibhne, Cormac Ó Gráda agus Cathal Póirtéir, agus, mar shampla, Angela Bourke, 1999: *The burning of Bridget Cleary* (Pimlico, London).

An Ghaeilge sa lá atá inniu ann

Tá an dátheangachas cruthaitheach fite fuaite le todhchaí na Gaeilge, sa Ghaeltacht, sa chuid eile den tír, thar teorainn agus thar lear. Beidh ar an Stát aird phráinneach a thabhairt ar an mórinní dhlísteanach atá léirithe faoina bhfuil i ndán di mar ghnáth-theanga pobail sa Ghaeltacht, ach tá sí níos láidre inniu ná leath den 6,800 nó mar sin teanga atá sa domhan.²⁵ I gcomparáid le béal bocht 1926, tá sruth ciúin dátheangachais ag teacht chun solais de réir a chéile, agus glacadh forleathan leis, agus is beag nach bhfuil deireadh leis an naimhdeas i gcoinne na teanga.

Chomh maith leis an nGhaeltacht oifigiúil, tá taca láidir stáit ag an nGaeilge, stáisiúin fhuinniúla raidió agus teilifíse, scoileanna ar leith, earnáil bheoga foilsitheoireachta, scríbhneoirí tiomanta agus, in Éirinn agus ar fud na cruinne, pobal díograiseach foghlaimeoirí agus scoláirí iarchéime.²⁶ Bíonn na glúnta nua sofaisticiúla cainteoirí dúchais agus iarscoláirí gaelscoile ag postáil agus ag tvuíteáil as Gaeilge, le luathscríobh nuálach mar ‘7ain’/‘an t7ain’.²⁷ Cuireann aipeanna agus suíomhanna idirlín foclóirí ar fáil d’fhoghlaimeoirí agus do thaighdeoirí, mar aon le habairtí samplacha, foghraíocht dúchais, eolas ginearálta, agus faisnéis shaindiamhair nach mbíodh teacht uirthi roimhe seo ach trí thaisteal fada costasach.

Leathchéad bliain ó shin, bhí deacracht ag cainteoirí dúchais comhrá a dhéanamh taobh amuigh dá gcanúint féin: chloistí muintir Thír Chonaill agus muintir Chonamara ag labhairt Béarla le chéile. Thosaigh an t-athrú i 1972 le Raidió na Gaeltachta, agus a chuid stáisiún sna Doirí Beaga, i gCasla agus ar Bhóthar na Léinsí. Ní bhíodh mórán caidrimh idir muintir na Gaeltachta agus na foghlaimeoirí (cé is moite de dhéagóirí agus mná tí), ach tá an scéal sin athraithe freisin. Tá Gaeltacht fhíorúil anois ann, ag eascairt as sraith nua meán, as RnaG ar líne agus as na ríomhleabhair Ghaeilge a bhfuil teacht ag léitheoirí agus ag foghlaimeoirí orthu in áit ar bith ar domhan.

Mana TG4, ‘Súil Eile’, léiríonn sé go beacht an chaoi a gcuireann an Ghaeilge le saol a chaitear in Éirinn, nó atá nasctha leis an tír. Tugann sé cuireadh don uile dhuine, cuma cén laghad Gaeilge atá acu, bheith páirteach sa dátheangachas nua.

²⁵ Thart ar 6,800 teanga atá beo faoi láthair. James McCloskey, 2001: *Guthanna in Éag: an mairfidh an Ghaeilge beo/Voices silenced: will Irish survive* (Cois Life, Baile Átha Cliath:); Michael Cronin, 2005: *An Ghaeilge sa aois nuall/ Irish in the new century* (Cois Life, Baile Átha Cliath).

²⁶ Ar ócáid phoiblí faoin nGaeilge sna Stáit Aontaithe a d’eagraigh Coimisiún Fulbright i dTeach an Ardmhéara, Baile Átha Cliath, ar an 5 Márta 2018, d’fhógair an Méara, Mícheál MacDonncha, go bhfuil aip na Gaeilge ag Duolingo in úsáid ag 4.2 milliún duine, 60% acu sna Stáit Aontaithe. Tá móréileamh freisin ar ranganna Gaeilge ollscoile agus pobail i dtíortha éagsúla.

²⁷ Luaigh an Dr Teresa Lynn, ón ADAPT Centre, Ollscoil Chathair Bhaile Átha Cliath, ag Teach an Ardmhéara, 5 Márta 2018, go raibh 2.6 milliún tvuít curtha as Gaeilge faoin am sin agus foirmeacha nua cainte den chineál seo tagtha chun cinn trí mheán neamhfhoirmeálta Twitter. Féach freisin Darach Ó Séaghdha 2017: *Motherfocloir, Dispatches from a not so dead language* (Head of Zeus, London), a chuid podchraolta (<https://player.fm/series/motherfocloir>), agus a chuntas Twitter, @theishfor. Féach thíos, sa rannóg ina ndéantar plé ar ábhair, acmhainní agus féidearthachtaí, do shuímh shuimiúla eile.

Éireannachas na ndaoine agus an imirce nua

Tá macallaí ar chultúr dúchais na Gaeilge le brath i scannánaíocht agus i meáin eile an Bhéarla, agus éifeacht acu ar an mbonn domhanda céanna. Tá luí faoi leith ag seifteanna núálacha baile, ón nGaeltacht nó ó áiteanna eile, leis an margaíocht ar líne, le camchuariteanna i gcéin (ag ceoltóirí go háirithe), agus leis an margaíocht an-speisialta. Toisc a dtaithe fhada ar an imirce, nach imeacht ghé an oileáin feasta í, is láidir iad naisc mhuintir na Gaeltachta leis an diaspóra. Naisc leictreonacha is mó atá i gceist na laethanta seo, agus iad á gcur i láthair sna meáin shóisialta le spleodar agus le spraoi.

Tá mionchultúr pobail i leith na himirce tagtha chun cinn le déanaí, ag meá bhrí an bhaile agus cheist an chumha. Feicimid leaganacha nua ar YouTube den ‘tórramh’ imirce ón naoú haois déag, le caoineadh na máthar: Éireannaigh óga gealgháireacha ag filleadh gan choinne ar an mbaile agus na mílte fáilte rompu. ‘[W]orks of emotion in which the act of leaving is nullified by the ecstasy of return,’ a thugann aiste acadúil amháin ar a leithéidí.²⁸ Léiríonn siad ar bhealach tíriúil, éifeachtach an chaoi a bhfuil daoine idir dhá stól ag imirce an lae inniu, i gcodarsnacht le fógraíocht de chuid leithéidí Kerrygold, Lidl agus Home Store + More, ina bhfeictear leagan den imirce ina bhfuil Mamáí (beo nó marbh) lárnach agus an duine óg ag filleadh ar chompord maoithneach an bhaile.

²⁸ Eleanor O’Leary and Diane Negra, 2016: “‘Emigration, return migration and surprise homecomings in post-Celtic Tiger Ireland’, *Irish Studies Review* 24 (2), 127–41: 138.

Is comharthaí sóirt de ghluaiseacht níos leithne óige atá i ngleic le geilleagar domhandaithe, feachtas *We're Not Leaving* ar Facebook, nó an scannán *Eat your children*.²⁹ Déanann an gearrscannán ficsein *The Omega male* iniúchadh ar anáil na himirce agus an fear óg, Conor, ina chadhan aonair i gcathair Bhaile Átha Cliath agus í bánaithe: macalla íorónta d'Oisín i ndiaidh na Féinne.³⁰

Léiríonn na samplaí seo cultúr na ndaoine ag obair go freasúrach. Is féidir athshealbhú teanga a aithint iontu freisin, agus fód féiniúlachta á sheasamh, mar a tharla i Márta 2018 le linn stoirm mhór sneachta nuair a bhí daoine ag tvuíteáil go fras i mBéarla faoin stoirm leis an haischlib #sneachta. Bhí an focal Gaeilge ina fhorghairm agus ina bhranda don chruthaitheacht dúchais in Éirinn. Tá éifeacht chumarsáide le cruthaitheacht den chineál seo i gcaidreamh daoine, mar shiombail den éalú ó gheilleagar an mhargaidh. Ach idirghabháil oiriúnach a bheith ar fáil, d'fhéadfaí na sruthanna éagsúla seo a thabhairt le chéile, agus éiceachóras bríomhar domhanda cultúir idir réadúil agus fhíorúil a chomhtháthú, a bheadh ar bís le crónán na n-eilimintí éagsúla, mar a bheadh deilt abhann.

²⁹ Treasa O'Brien le Mary Jane O'Leary (Stiúrthóirí agus Scríbhneoirí), 2015: *Eat your children* (Underground Films Ireland; Dartmouth Films, UK).

³⁰ John Hozier-Byrne (Stiúrthóir agus Scríbhneoir), 2014: *The Omega male* (Stoneface Films).

Only connect! Acmhainní agus féidearthachtaí

Tá an Ghaeilge curtha chun cinn i spásanna poiblí ag eagraíochtaí Gaeilge agus ag oifigigh Ghaeilge in eagraíochtaí eile le tamall, in Éirinn agus thar lear. Tá íomhá na teanga tugtha suas chun dáta, agus maoiniú tugtha do thograí cruthaitheacha nua. De thairbhe maoiniú ón Stát, tá ollscoileanna sa Bhreatain ag cur ranganna Gaeilge ar fáil dá bpobal máguaird, agus Coimisiún Fulbright sna Stáit Aontaithe ag cuidiú le múineadh na teanga in ollscoileanna ansin.

Ach más éifeachtach iad na tionscnaimh seo, tá siad tanaí go leor: sampla den tuiscint gur ar mhaithe léi féin amháin ba cheart an Ghaeilge a fhoghlaim. Is é áiteamh an pháipéir seo, áfach, go bhfuil i bhfad níos mó i gceist le teanga ná seasamh polaitiúil, agus go bhfuil saibhreas tuisceana agus samhlaíochta le tairiscint ag an nGaeilge, fiú do dhaoine nach mbeidh focal acu di go brách, nó daoine nach leagfaidh cos in Éirinn. An cúpla focal féin, nó an tuiscint is lú ar an teanga, léireoidh siad doimhneacht agus ábhar spéise in beagnach gach gné dár gcultúr, den timpeallacht agus den stair. Mar a leagadh amach sa rannóg ‘Cultúr na Gaeilge agus samhlaíocht na réabhlóide’ thuas, b’fhiú infheistíocht a dhéanamh agus speisialtóirí PhD a fhostú le scoláireacht nua na Gaeilge agus an bhéaloidis a chur faoi bhráid an phobail. D’fhéadfadh toradh suntasach a bheith air seo, mar a d’fhéadfadh forbairt chluichí ríomhaire a bheadh bunaithe ar ábhar údarásach de chuid dhúchas na hÉireann.³¹

Cuireann logainmneacha na tíre tús maith le tuiscint ar an dátheangachas: is ón nGaeilge a bhformhór mór, agus cur síos ar áit sa chuid is mó acu. Cruthaíodh Logainm.ie., Bunachar Logainmneacha na hÉireann, in 2007 mar ‘[á]is chuimsitheach bhainistíochta ... chun sonraí logainmneacha agus taifid chartlainne a riar mar aon le taighde oifigeach logainmneacha an Stáit.’³² Oibríonn léarscáileanna idirghníomhacha agus gnéithe eile an tsuímh i nGaeilge agus i mBéarla chun torthaí taighde le beagnach 200 bliain anuas a chur ar fáil don phobal, ag tosú le Suirbhéireacht Ordanáis na Breataine.³³ Tá faisnéis le fáil go héasca ann ar os cionn 85,000 ainmneacha bhailte fearainn, ar shráideanna agus ar eilimintí eile. Ó 2015/16, tá an tionscnamh sluafhoinisithe ‘Meitheal Logainm’ ag soláthar mionainmneacha áite i mBéarla agus i nGaeilge atá curtha ar fáil, mar aon le sonraí eile, ag an bpobal, páistí scoile ina measc,

³¹ Tá Glas Ghaibhleann mar charachtar cheana sa chluiche rólimeartha (‘role-playing game’) *Vindictus*, a thagann ón gCóiré, ach is cineál gruagaigh é, murab ionann agus bó iontach bhéaloideas na hÉireann.

³² Tá <https://www.logainm.ie/ga/> cruthaithe mar áis phoiblí ag Fiontar agus Scoil na Gaeilge (Ollscoil Chathair Bhaile Átha Cliath) i gcomhar leis an mBrainse Logainmneacha (An Roinn Cultúir, Oidhreacht agus Gaeltachta).

³³ Mar a léirigh Brian Friel i 1980 in *Translations* (foilsithe ag Faber and Faber, London, 1981). Féach freisin Andrews, *A paper landscape*.

chun an leagan leictreonach domhanda seo de Dhinnsheanchas na hÉireann a dhéanamh níos cuimsithí.³⁴

Suíomh eile de chuid na sraithe céanna is ea Dúchas.ie, leagan digiteach de Chnuasach Bhéaloideas Éireann, atá faoi lánseol i dtús 2018. Agus an páipéar seo á scríobh, tá 250,459 scéal uaslódáilte ann a bhailigh páistí le linn Scéim na Scol, 1937–38, agus 9,771 íomhá ón mbailiúchán grianghraf.³⁵ Ó bunaíodh ‘Meitheal Dúchas’ in earrach 2015, tá 22% den ábhar Gaeilge agus 25% den ábhar i mBéarla tras-scríofa ag an 2,000 ball atá ar fud na cruinne: os cionn 100,000 leathanach go dtí seo.³⁶ Tá suíomh beathaisnéise agus blag ann freisin a bhaineann leis an tsraith chéanna, a chuireann réimse acmhainní oideachais ar fáil do scoileanna, agus a bhíonn seasta á forbairt.³⁷

Dóibh siúd atá ag obair as Gaeilge, atá á foghlaim, nó a bhfuil fiosracht orthu faoi fhocail Ghaeilge, tá suíomh agus aip (*Teanglann*) seolta le déanaí do ríomhairí agus fóin phóca.³⁸ Tá an aip, *Enjoy Irish!*, forbartha ag Oideas Gael, i dTír Chonaill, dírithe ar dhaoine fásta, agus *Cúla 4* ag TG4 ar pháistí réamhscoile.³⁹ Is bailiúchán mór digiteach de théacsanna Gaeilge é Nua-Chorpas na hÉireann, ó shaothair fhicsin go dtí cáipéisí rialtais, agus timpeall is 30 milliún focal ann.⁴⁰ Cuid de thionscadal an Fhoclóra Nua Gaeilge-Béarla i bhForas na Gaeilge, tá an corpas cóirithe sa chaoi gur féidir taighde teangeolaíoch a dhéanamh air, agus fáilte roimh bhail an phobail é a cheadú ar líne ach clárú roimh ré. Léitheoirí a chuireann spéis i seanlitríocht na hÉireann, gheobhaidh siad téacsanna leictreonacha, agus aistriúcháin, ar ‘Corpus of Electronic Texts (CELT)’, ó Ollscoil Chorcaí,⁴¹ agus foclóir cuimsitheach na SeanGhaeilge, *Dictionary of the Irish Language (1913–76)*, ó Acadamh Ríoga na hÉireann, i bhfoirm leictreonach ar eDIL.⁴² Cur chuige eile atá ag Darach Ó Séaghdha le *Motherfoclóir*,

³⁴ Is féidir teacht ar acmhainn ‘Meitheal Logainm’ ag: <https://meitheal.logainm.ie/ga/> (27 Meán Fomhair 2018).

³⁵ Tá an suíomh ar fáil ag: <https://www.duchas.ie/ga/> (27 Meán Fomhair 2018).

³⁶ Féach <https://www.duchas.ie/ga/meitheal> (27 Meán Fomhair 2018).

³⁷ Is féidir teacht ar an suíomh beathaisnéise ag: <https://www.ainm.ie>, agus an blag ag: <https://www.gaois.ie> (27 Meán Fomhair 2018).

³⁸ Tá an suíomh ‘Teanglann’ ar fáil ag: <https://www.teanglann.ie/>; féach freisin: <http://www.tearma.ie/Home.aspx> (27 Meán Fomhair 2018).

³⁹ Tá na hacmhainní seo liostaithe ar: <http://www.gaelpport.com/>, suíomh eolais na Gaeilge (27 Meán Fomhair 2018).

⁴⁰ Is féidir teacht ar an gcorpas seo ag: <http://corpas.focloir.ie/> (25 Meán Fomhair 2018).

⁴¹ Tá an tionscadal CELT ar fáil ag: <https://celt.ucc.ie/> (27 Meán Fomhair 2018).

⁴² Tá an foclóir leictreonach ar fáil ag: www.dil.ie (27 Meán Fomhair 2018).

a fhógraíonn, 'Behind the wall of grammar homework lies the amazing world of the Irish language, and Darach ... wants to take you there'.⁴³

Cuidíonn an tionscadal 'IrelandXO: Ireland Reaching Out', le daoine atá ar thóir a sinsear, agus cuireann pobail áitiúla ar stáitse an domhain le maoiniú rialtais, ach ní léir aon Ghaeilge ar an suíomh seo, atá an-inmholta ar go leor bealaí, ná aon tagairt don Ghaeilge mar theanga dhúchais chuid mhaith de na sinsir atá á dtóraíocht, nó mar eochair a ligfeadh dá sliocht dul i dtuiscint ar a gcúlra.⁴⁴

Is iondúil gur i bhfriotal speisialtóirí a chuirtear torthaí an taighde acadúil i gcló atá pléite anseo: is múinteoirí cruógacha ollscoile formhór na dtaighdeoirí, agus mórchúraimí riaracháin orthu freisin. Mar a moladh thuas, chuirfeadh sé go mór le haidhmeanna Éire Ildánach dá gcuirfí acmhainní ar fáil chun torthaí a gcuid taighde a scaipeadh ar an bpobal a chuirfeadh spéis iontu, sa bhaile agus i gcéin—d'fhéadfaí tosú anseo freisin le háiteanna agus le logainmneacha—agus chun féachaint chuige go mbeadh naisc oiriúnacha Gaeilge, béaloidis agus Gaeltachta le feiceáil ar aon suíomh gréasáin a bhfuil urraíocht rialtais aige. B'fhiú díriú freisin ar an raon léirithe cruthaitheacha ó chultúr na ndaoine atá á gcur i láthair go fras i mBéarla sna meáin éagsúla teicneolaíochta, atá ag teacht ar an saol i bhfoirmeacha nua ó lá go lá.

⁴³ Féach an suíomh: <https://www.headstuff.org/motherfocloir/> (27 Meán Fomhair 2018).

⁴⁴ Is féidir teacht ar an tionscadal ag: <https://www.irelandxo.com/> (27 Meán Fomhair 2018).

Royal Irish Academy Working Group on Culture and Heritage

Mary Canning, MRIA (*Chair*)

Luke Drury, MRIA

Lorraine Byrne Bodley, MRIA

Angela Bourke, MRIA

Diane Negra, MRIA

George Sevastopulo, MRIA

Michael Ryan, MRIA

Ms Sinéad Riordan Head of Policy and International Relations, Royal Irish Academy

Mr Craig Skerritt, Programme Manager, Policy and International Relations, Royal Irish Academy